

הגיע הזמן לסגור את החדרים, הישיבות והסמינרים!

מה באמת מתרחש מאחורי הקלעים של מנהלי מוסדות חינוך? מהו ה-א' ב' של החינוך? מה סוד ההצלחה של מנהלים מסוימים, והיכן באמת נכשלנו?

מסע מרתק וסוער אל יסודות ניהול בית ספר – על רגל אחת.

מאת: מוטל ווכטר

א. לפני תקופה קצרה הוזמנתי על ידי חבורה של מנהלי בתי ספר באזור ניו-יורק רבתי. מדובר בחבורה מצומצמת של מנהלי מוסדות חינוך, המתאספים מדי פעם יחד כדי לדון בנושאים העומדים ברומו של עולם, לחזק איש את רעהו, להחליף מידע או "סתם" להתרענן. לחבורה נפלאה זו אין ארגון רשמי, ולמרות זאת ביקשו ממני שהפעם אשתתף בימי עיון לא-רשמיים באזור השקט של הרי ה"האנטר" המפורסמים.

"על מה אתם רוצים שאדבר?" שאלתי.

"מהו יסוד היסודות של בעיות הדור? מהן הדרכים לתקן? ו...בהקדם", ענו.

אוקיי. אתגר לא פשוט, אך הסכמתי לדבר, בתנאי ברור שאוכל לומר את מה שאני חושב מבלי לחשוש שיזרקו עליי אבנים או אפילו רק ביצים... קיבלתי הסכמה כתובה וחתומה בידי אנשי מסירות-הנפש הללו, ויצאתי לדרכי מבלי להכין הרצאה וגם לא ראשי פרקים.

בעיות ואתגרי הדור של "עקבתא דמשיחא" גלויים וידועים, גם לאלו המנסים לטאטא זאת מתחת לשטיח:

- **מספר הגירושין** והבתים המתפרקים רק מתרבה מדי שנה בשנה. ההרס והחורבן בכלל, וברמת חינוך הדור הבא בפרט – ידועים!
- תופעת **"הנוער הנושר"** שברה אין-ספור קולמוסים ולבבות כאחד.
- **מקרי ההתאבדות** במגזרים שלנו הפכו, למרבה הכאב, לדבר שבשגרה, והמערכת טרם הזדעזעה!
- **ריבוי המחלוקות** בקרב ציבור "אנשי שלומינו" היה מאז ומקדם, אך כיום לא ניתן אפילו לכוונת זאת "לשם שמים". האפקט השלילי שיש לכך על הנוער – אין צורך להכביר במילים!

הנוער רואה את אש המחלוקת ומסיק מסקנות לעצמו, לא רק בנושא אהבת ישראל אלא מפתח גם מבט שלילי על הדת והתורה!

חמור מכך: המריבות בקרב הילדים בבית הספר ומחוצה לו, שנאת ישראל וההצקות, הינן מחלה ידועה ונפוצה בקרב ילדים. **ההרס והחורבן** שילדים אלו זורעים בכיתה לא ניתנים אפילו לתיאור. אין ספק שזו **תוצאה ישירה מריבוי המחלוקת** שהילדים רואים אצל ההורים ובקהילה! אפקט ישיר!

אין צורך לצטט את הביטויים החריפים של "הנשר הגדול", הרמב"ם, על ההשלכות ההרסניות של המחלוקת. ב"היום יום" (ח' מנחם אב) נאמר: "מפתגמי אאזמו"ר: וואס איז די פעולה פון חסידות און יראת שמים, אז עס פעלט דער עיקר – אהבת ישראל, און נאך גורם זיין ח"ו צער אל הזולת" (מהי הפעולה של חסידות ויראת שמים, כאשר חסר העיקר – אהבת ישראל, ועוד לגרום ח"ו צער לזולת).

וואו! לא שווה ללמוד חסידות והנהגה ביראת שמים כאשר אין אהבת ישראל!

- עובדה ידועה היא שבדור של עקבתא דמשיחא, הדת, התורה והמצוות נהפכו להיות **"עסק מצליח"**. על הנושא ניתן לכתוב ספרים עד בלי די! אך אין ספק ששני עמודי התווך של יציבות העולם בכלל ועתידו של כלל ישראל בפרט – עולם העסקנות ומוסדות החינוך ("חדר", "בית ספר", "סמינר" וכן הלאה) – **נהפכו לעסק שמגלגל מיליארדים!**

אם שני עמודים אלו איבדו את האמת, הצדק והיושר, והגענו למצב שבו "העשירים", קרי ראשי המוסדות וארגוני הצדקה, מתעשרים מיום ליום בעוד הצדקה כמעט ואינה מגיעה לשטח שלשמו יועד הכסף – הרי שעם ישראל בפשיטת רגל טוטאלית, ומדובר בשערורייה שאין כדוגמתה!

השערויה היא כפולה ומכופלת:

1. העובדה שראשי ארגונים ומוסדות מתעשרים מקופה ציבורית היא פשיטת רגל מוסרית. קרי: **שוד לאור היום!**
2. **ועוד והוא העיקר:** ללא זרימת כספים לציבור הרחב, הן במסגרת קהילתית ובעיקר במוסדות חינוך, לא ניתן לקדם שום דבר רציני ומשמעותי! בשורה התחתונה, הדור והעולם סובלים בצורה דרמטית, ונמצאים במצב ירוד עקב חוסר היכולת לקדם דברים הדורשים השקעה כספית. ומה לא דורש מימון?
- **שערויות שכר הלימוד,** במיוחד כאשר מדובר בהורים עניים מרודים, והעלויות המוגזמות של הסמינרים, הן דוגמה מובהקת להפיכת עולם החינוך לעסק משגשג שאין פוצה פה ומצפצף כנגדו!
- **אפליית הספרדים** במסגרות החינוך והסירוב העקש של חלק ממנהלי המוסדות לשמוע לדעת גדולי התורה – מצביעים בעליל על כך שהמערכת, כמערכת, נכשלה!
- **בעיות וקשיי הפרנסה** (בלשון המעטה), וליתר דיוק "המשבר הכלכלי והרגלי הצריכה של הדור", גם הם מכה שלא כתובה בתורה, שזרעה הרס וחורבן במאות אלפי בתים בישראל, ובעיקר הובילה לחינוך הרסני. לכאורה זה לא קשור לחינוך, אבל זה רק "לכאורה". כי אם היו מחנכים את הנוער לחיי צניעות – חצי או רוב ארגוני הצדקה ו"תומכי שבת" היו מיותרים לחלוטין.
- **דור המפרנס פסיכיאטרים ופסיכולוגים** החליף את ה"משפיע" של פעם, שהביא פירות הרבה יותר טובים (ובחינם). אחוזי התלמידים הנזקקים לטיפול מיוחד אומרים "דרשני". אם אחוזים גבוהים של תלמידים מבקרים בקביעות אצל פסיכולוגים וזהו קיומם – אז למה צריכים בכלל בתי ספר? מה ההיגיון לדחוף את התלמידים להיות "גדולי ישראל" כאשר רובם, או בהחלט אחוז ניכר מהם, מתמודדים עם **מלחמת קיום נפשית**: האם לא ברור שהמערכת לא מתפקדת והגיע הזמן לשינוי דרמטי?
- בעיון לעומק ניתן לומר שהשיטות הליברליות של הפסיכולוגים, "להיות עם חופשי", "הכול מותר" – רק זרעו שמות והרסו המון משפחות (הנושא נתבאר בארוכה בערך שביעי – יסודות החינוך).

"נו... מה שורש הבעיה?" נשאלתי שוב ושוב.

"רבותיי וחברים יקרים! על מנת לקבל תשובה אמיתית נצטרך להגיד קצת 'לחיים' ולהתרומם לכמה שעות מעל הטבע", עניתי בטבעיות.

תתפלאו לשמוע: לא הטלפון החכם, לא ה-AI שהולך וכובש את העולם, לא הגיוס לצבא, ולא הפאה הנוכרית מארץ הודו הם שורש הבעיות של הדור. שורש הבעיה של הדור נעוץ בשני יסודות שמנהיגי הדור כלל לא מודעים אליהם. ליתר דיוק – אולי מודעים, אך בהחלט לא רוצים שהקהל הקדוש יהיה מודע לכך. בסגנון עסקי: **"האינפורמציה והעמלות שהבנקים מסתירים ממך"...**

כל נושא הוא יסוד וכלל גדול, שפרטיו ופרטי-פרטיו נתבארו באריכות ובהרחבה בפרויקט "המפתח לעולם החינוך – אנציקלופדיה למנהלי מוסדות חינוך". במסגרת זו נתמקד אך ורק בקווים כלליים ונבאר איך שני נושאים אלו הם יסוד היסודות ועמוד החכמה, שבהם תלויה מערכת בית הספר כולה – החל מה"ראש" וכלה בפרט האחרון, וכתוצאה מכך – עתיד הילדים שלנו והדורות הבאים!

שני הנושאים הם:

1. **תוכנית חינוכית:** חובה שכל בית ספר יחזיק בתוכנית לימודים וחינוך מקצועית. לא רק תוכנית לימודים, אלא בעיקר **תוכנית חינוכית!**
2. **ניהול ציבורי:** חייב להיות קונצנזוס ברור, המגובה על ידי גדולי ומנהיגי הדור, שמוסד חינוך **אינו עסק פרטי** של ראשי המוסד. מוסד חינוכי הוא "חברה ציבורית" שמטרתה לשרת את הציבור הכללי, ובעיקר – את התלמידים הבאים בשעריה!

ב. נתחיל מהנושא הראשון על קצה המזלג:

רגילים אנו שלכל בית ספר המכבד את עצמו (וישנם כאלה שגם את זה אין להם) יש תוכנית לימודים כתובה וערוכה, המציבה יעדים ברורים לכל כיתה ותלמיד, מכיתה א' ועד כיתה ח' (שנת סיום החדר). השאיפה של המורים והמחנכים

היא ללמד את הילדים חומר, וכל המרבה הרי זה משובח. יתרה מזו: הגדלות של כל בית ספר מחד ותלמיד מאידך, נמדדת ביכולת להפוך למשהו "גדול". גדול בתורה או גדול בעסקים.

אבל האם חייבים להיות "גדול"? הגדלות של גדול הנביאים ורבן של ישראל, משה רבינו ע"ה, התבטאה בכך ש"האיש משה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה". הבעש"ט הק' ע"ה התפלל לפני הסתלקותו "אל תביאני רגל גאוה". כיום, נשתנו העיתים וכל איש שמכבד את עצמו שואף לגדלות.

על מנת להגיע ליעד הנכסף, לסטנדרטים שווים עם "היושבים ראשונה במלכות", חייבים ללמוד, והרבה. ועל מנת להשיג את היעד הנכסף, המנהל מפעיל לחץ על צוות המורים להספיק, המורים מפעילים לחץ על התלמידים לעבוד קשה, והרושם המתקבל הוא ששיטה זו היא קיום הציווי "ושננתם לבניך".

אך האמת תיאמר: בעיון קל בהיסטוריה היהודית ובמה שקורה בשטח כתוצאה משאיפה והשקפה זו, נגיע למסקנה ברורה וחד-משמעית – ההיפך הוא הנכון: **הלהיטות להגיע להישגים אקדמיים ול"גדלות", אינה ההישג הגדול של בית הספר, אלא היא שורש כל הבעיות של הדור וגם הדורות הבאים!**

בתי הספר שנועדו לחנך את התלמידים ב"דרך המלך", בנויים בצורה הגורמת יותר נזק מתועלת! במילים אחרות: השיגעון לגדלות אולי יצר כמה "גדולים", אך ללא ספק "בחדא מחטא" קבר בקבורת חמור מאות אלפי נשמות שנפלטו מהמערכת לרחובה של עיר, על כל המשתמע מכך. השתיקה יפה לה מחד, ומאידך ה"סוד" גלוי לכל מחנך!

מורי ורבותיי! שמעתם נכון! אמר מי שאמר פעם בכינוס מנהלים: **חבר'ה! "הגיע הזמן לסגור את כל החדרים והשיבות", והשאיר את הקהל פעור פה. כעבור דקה של הלם, המרצה סיים את המשפט: "...ולפתוח אותם מחדש"!**

מרוב להיטות אחרי ההישגים המדומים שכחנו את האמת הצרופה – מטרת בית הספר היא בראש ובראשונה לחנך את התלמיד! חד וחלק! לא פחות ולא יותר.

"לחנך את התלמיד" משמעו (דוגמאות על קצה המזלג):

(א) לחנך את הילד להיות אדם כפשוטו. "א מענטש"!

(ב) לחנך את הילד לעדינות ("איידלקייט") ולמידות טובות.

(ג) לחנך את הילד כיצד להסתדר בין אנשים ועם אנשים, ולאהבת ישראל כפשוטה. נקל לתאר איך העולם היה נראה אם כלל ישראל היה מאמץ את ה"כלל גדול בתורה" כפשוטו – ואהבת לרעך כמוך!

(ד) לחנך את הילד לדעת כיצד להסתדר עם "עלמא דנוקבא" (ע"פ גלה וע"פ קבלה), קרי חיי נישואין בשלום ואחוה, והעיקר – אהבה אמיתית בפשטות וגם כפי שהיא מוסברת בפנימיות התורה.

(ה) לחנך את הילד לביטחון עצמי. היעדר ביטחון עצמי הוא שורש להרבה בעיות ועצת היצר. האם מישו חשב על הצורך הדחוף לבנות את הביטחון העצמי של התלמיד כעדיפות ראשונה?

(ו) לחנך את הילד לנהל חיים נקיים ומסודרים. נשאל כל מנהל כמה אחוזים מהתלמידים ה"בעייתיים" באים מבתיים שאינם מסודרים? הוי אומר: בית לא נקי ולא מתפקד הוא שורש להרבה בעיות חינוכיות. אז למה לא לחנך את התלמיד בנושא כה יסודי?

(ז) לחנך את הילד לערך העליון של כסף וניהול תקציב. "מה שמוכרח – מוכרח, והשאר לצדקה!". אם כל בעלי ההון היו חיים עם הנחיה זו – היו הרבה פחות עניים!

(ח) לחנך את הילד לערך של חיי נתינה, חסד וצדקה, לא על מנת לקבל תמורה וכבוד מדומה, אלא כדבר המובן מאליו. לחנך לאמונה שכל דולר שיש לאדם שייך להקב"ה.

(ט) לחנך את הילד "לסדר את הראש" ולחשוב בדרך ישרה ("חכמת חיים"). רוב הבעיות מתחילות כשהאדם אינו חושב בצורה פרקטית.

(י) לחנך את הילד לעבוד עם הרגש – "מוח שליט על הלב", וכיצד שולטים במצבי רוח קיצוניים. מדוע זוגות צעירים נאלצים לפנות לייעוץ מקצועי בעניינים מן הסוג הזה, כאשר תלמיד וחתן מן הראוי היה שיהיה מחונך כראוי שנים רבות לפני שיגיע אל סף החופה?

(יא) לחנך את התלמיד ליראת שמים כפשוטו. "ראשית חכמה יראת ה'". מידות אנושיות ללא יראת שמים עומדות בספק ותלויות באגו האיש.

י"ב) להחדיר בתלמידים אמונה חזקה בבורא עולם והשגחה פרטית. ניתן לשער אילו תלמידים מאושרים היו לנו אם היו "מאמינים בני מאמינים" באמת ובפנימיות!

י"ג) ביטחון גמור בבורא עולם. זוהי עבודה לא קלה, במיוחד באתגרים, אך היא שורש העבודה כולה. נראה שעל האדם לעבור "שבעה מדורי גיהנום" כדי להבין מהו ביטחון. ייסורי נפש אלו היו יכולים להיחסך לו, לו היו מחדירים בו את המושג האמיתי של ביטחון.

ציטוט קצר ממכתב קודש של הרבי מליובאוויטש זי"ע (אג"ק ח"ו) מצביע בבירור על עוצמתו של חינוך לביטחון מוחלט:

קבלתי מכתבו מיום ד' ל"ד בעומר, בו מתאר מצב עסקיו שהנהו בע"ח גדול וכו' וכותב שיש לו אפשרות למכור איזה מגרשים שיש לו, אבל אינו יכול להחליט בעצמו מה לעשות והעולה על כולנה מהנראה בכתבו, שנפל ברוחו ובמילא נחלשה אצלו גם מדת הבטחון שלו, וכותב הנני בזה העולה על כולנה, כי עפ"י המובא בספרי הקדש בכלל ובספרי חסידות בפרט, הרי בזה תלוי הכל, מדת הבטחון הנה היא קנה-המדה להתקשרות ודביקות ענינים גשמיים של האדם עם הבורא ב"ה, ואם הדביקות היא במילואה, אז בודאי אי אפשר שיהי' כל חסרון, כיון שלמעלה אין ענין זה כלל וכלל.

וכיון ששואל עצתי - אחרי הקדמה שכבשתי כשהייתי על הציון של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, הזכרתי להמצטרך לו - הרי לפי"ד צריך הוא להתעסק עם עצמו, הארעווען אויף זיך, לחזק בטחונו בהשי"ת במדה היותר גדולה, ואמיתית מדת הבטחון היא, שאף שאין רואים כל דרך בטבע, הרי נעלה מכל ספק שבדאי יהי' הכל טוב, ובטוב הנראה ונגלה לעיני בשר ממש, היינו בפרנסה בהרחבה ובבריאיות וכו' ולגבי למעלה הרי הענינים שבטבע אינם נוגעים כלל, וכיון שהאדם למטה מעמיד את עצמו ומגביה את עצמו למעלה עכ"פ משהו מן הארץ, היינו כשפועל בעצמו שעי"ז שהוא יהודי מאמין, בטוח בתכלית שאין בע"ב עליו מחוץ מהשי"ת, הרי ביכולתו להמשיך גם פה למטה, שגם למטה לא יוכלו כל עניני הטבע לנגוע בו שלא לטובה ח"ו, ותקותי חזקה בהשי"ת, שאם רק יתחזק בבטחונו בתכלית, הרי יראה תיכף שינוי בהנהגה עמדו בעניני המסחר הגשמי ויתחיל מצבו לילך הלוך וטוב און פון גוט צו נאך בעסער,

ונספ' עי"ז ה' צריך להתחיל תומ"י בנתינת צדקה כפי רגילותו ולהוסיף עכ"פ במקצת על רגילותו עד עתה, ואחכה ממנו לבשורה טובה בכל הנ"ל.

בברכה להצלחה בגשמיות ושיקוים בו פתגם כ"ק רבינו הזקן, אז השי"ת גיט אידן גשמיות או זיי מאכן פון גשמיות רוחניות.

י"ד) אחרון חביב ועיקר העיקרים: **חייבים ללמוד עם הילדים פנימיות התורה ולחדור לליבם, שלימוד זה הוא היסוד לכל התורה כולה!**

על פניו, נראה שלימוד פנימיות התורה הוא "עוד נושא" בתוכנית הלימודים. אך **במבט לעומק נגלה שזהו היסוד המרכזי בחינוך!**

"סוד גלוי" הוא שהנושא של לימוד פנימיות התורה, דווקא בהיותו יסוד היסודות בהתקשרות האדם לבורא, הוא נושא שעד היום מפחיד אנשים מסוימים, או מעורר התנגדות. אמנם ההתנגדות פחתה, אך הלימוד טרם זכה להוקרה הראויה לו:

האסמכתא החזקה ביותר היא תשובת המשיח לבעל שם טוב: "אימתי קאתי מר? לכשיפצו מעיינותיך חוצה!". אם אנו עדיין בגלות, הוי אומר שנשארו עוד נשמות שטרם זכו ללמוד פנימיות התורה.

רבי חיים ויטאל זצ"ל כותב דברים מבהילים (הקדמת עץ חיים): "כל העונשין ובגין כל הצרות והגלות הארוך הזה – הוא מפני שלא עסקו ישראל בחכמה הזאת... וכן נתאחר קץ הגאולה". ביטויים אלו נכתבו על ידי גדולי ישראל מכל החוגים.

ללא לימוד חסידות "כדבעי", קשה מאוד לשרוד את החושך הכפול ומכופל של הגלות. חובה לקבוע עיתים ללימוד פנימיות התורה עם התלמידים בכל יום – לא כ"עוד נושא", אלא כראש סדר העדיפויות!

למען הסר ספק: אנו מגדלים דור הסובל מחרדות ומחלות נפש. אלו שלא מודעים לסבל – סובלים בתת-מודע. המענה כבר נכתב זה שנות דור: **"פנימיות התורה היא תרופת הפלא לכל המחלות!"**

ט"ו) הרשימה ארוכה ועוד חזון למועד.

ט"ז) לסיכום: הדרך הישרה לחנך את התלמיד היא ללמוד על מנת להיות מחונך! "לידע את המעשה אשר יעשון". הלימוד ייתן לתלמיד את הכלים לחיים יהודיים מאושרים. כוונת הלימוד ב"תינוקות של בית רבן" היא בראש ובראשונה לחנך את הילד. ההבדל בין לימוד לשם השכלה ללימוד לשם חינוך הוא תהומי!

ג. בהתוועדות פורים תשל"ה הרחיב הרבי מליובאוויטש זצ"ל על הנושא. הדברים מובאים ככתבם וכלשונם בחלק "מן המעיין" בסוף המאמר.

ד. היסוד השני – ניהול המוסד כעסק פרטי!

נושא כאוב זה הוא שורש הבעיה: העומדים בראש המוסד מתנהגים כאילו המוסד הוא העסק הפרטי שלהם, ועושים במוסד ובתלמידים ככל העולה על רוחם.

ה. מן הכלל אל הפרט – דוגמאות ועדויות:

נציג לקורא הנכבד שורה של דוגמאות ועדויות כיצד נושא שולי כביכול, הוא הוא השורש לכל הבעיות של המוסד והתוצאות ההרסניות לדור כולו ולדורות הבאים.

א) יסוד היסודות – הכסף וההשקעה:

כל מחנך מקצועי יכול להעיד שעל מנת להגיע לחקר האמת ולפתור את בעיות הדור, ולהעמיד את מוסדות החינוך (כולל ארגוני הצדקה ומרכזי הקהילות) על בסיס איתן – העומדים בראש המוסדות צריכים להשקיע לא רק מסירות נפש וזמן יקר, אלא גם הון רב כפשוטו.

בעוד שחלק נכבד ממוסדות החינוך פועלים במסירות נפש למרות מצוקה גשמית, חלק ניכר מראשי המוסדות בדורנו הם עשירים מופלגים, וזהו סוד גלוי!

וכאן קבור הכלב: במקום להשקיע כספי ציבור וצדקה למטרה שלשמה ניתנו, הכסף זורם להשקעות נדל"ן ולחונם הפרטי של ראשי המוסדות! כל עוד "פשע אנושי" זה לא יתוקן – עם ישראל בסכנה קיומית!

הגלגל אכן ממשיך להתגלגל; החדשות הצבעוניות וסיסמאות ה"מי כעמך ישראל" נותנות תחושה כאילו משיח כבר הגיע. ואולם האמת המרה היא שהבעיות נדחקות אל מתחת לשטיח. במבט כולל וברור מתגלה המציאות העגומה: עם ישראל, ואף העולם כולו, מפסידים מדי יום ביומו נשמות יקרות – הם וצאצאיהם עד סוף כל הדורות.

ב) סידור הנהלת המוסד – "אין דן יחידי":

סידור המערכת, גיבוש וההרכב של ראש המוסד – דהיינו: הנהלה, המנהל – בהתאם לטובת המוסד ותלמידיו בכל מחלקותיו, דורשים מיומנות רבה. ואף על פי כן, זהו יסוד היסודות של מוסד חינוכי בריא ומצליח: כאשר ה"ראש" בריא – הגוף כולו בריא.

לאור זאת הוקדש בפרייקט זה שער מיוחד לביאור מקיף, בטוב טעם ודעת, כיצד להרכיב ולנהל הנהלה רוחנית. במסגרת מאמר זה נוכל רק לתמצת את העיקריים, ומשם להתקדם לנושא המאמר עצמו.

(1) כל מוסד, ללא יוצא מהכלל, חייב להתנהל על ידי הנהלה, ובשום פנים ואופן לא על ידי איש אחד בלבד. "אין דן יחידי אלא אחד (הקב"ה)".

(2) הנהלת המוסד חייבת להיות הנהלה רוחנית, שהיא הבעלים האמיתיים של המוסד בכל נושא, גם בגשמיות (שהרי במוסד חינוכי "הכול רוחני").

(3) הקריטריונים לחבר הנהלה: כדי להיות חבר הנהלה ולקבל החלטות גורליות, על המועמד להיות ראוי לתפקיד נשגב זה ולעמוד בתנאים הבאים:

- רקע חינוכי.
- ניסיון בניהול וקשר עם הקהילה.
- ניסיון בניהול מוסדות חינוך.

• **הכשרה מקצועית ותעודה ממוסד מוכר וותיק המעידה על כך.**

- (4) מנהל המוסד אינו "פועל" המופעל על ידי ההנהלה ללא דעה; הוא חלק בלתי נפרד מההנהלה ובעל דעה מכרעת.
- (5) עם זאת, הסמכות העליונה ביותר חייבת להיות בידי רב הקהילה או העיר.
- (6) שקיפות כספית ומניעת ניגוד עניינים: הנהלת המוסד אינה יכולה לגבות שכר לימוד מההורים באופן שרירותי. לשם כך יש למנות ועדה חיצונית ומקצועית שתחליט על כך בצורה מכובדת.
- (7) ברוב המוסדות הקופה מתנהלת בחשאי מוחלטת. הכלל היסודי בניהול תקין הוא: ספרי החשבונות חייבים להיות פתוחים ושקופים עד הדולר האחרון, ומבוקרים על ידי רואה חשבון חיצוני כדת וכדין. הדו"ח צריך להיות מוגש לכל חברי ההנהלה ולרב הקהילה.

נגענו בנושא רגשי ויסודי מאין כמוהו, אך יש לומר את האמת בפשטות: מוסדות חינוך רבים אינם מתנהלים כלל לאור הוראות רבותינו נשיאינו. לעיתים הדבר נובע מחוסר מודעות — אך במקרים רבים מדובר בכוונה תחילה, מתוך מטרה ברורה להשאיר את מוקדי הכוח בידי יחיד, או קבוצה מצומצמת של "ידידים". הללו מסדרים את התפקידים הרגשיים והקריטיים באופן כזה שכל התפקידים והתארים הופכים חסרי תוכן ומשמעות, ובפועל המוסד מתנהל על דעת יחיד ממש — או כנופיה.

וכאן טמון שורש הבעיה: מוסד חינוך שאינו מתנהל על-ידי הנהלה רוחנית אמיתית — פוגע בכל המוסד מראשיתו ועד סופו, מא' ועד ת'.

- (ג) **חסימת יוזמות חינוכיות:** כאשר מנהל רוחני מבקש תקציב לפרויקט, הוא נתקל בסירוב מצד "המנכ"ל" השולט בקופה, שטוען "אין כסף" או "לא דחוף" (כסף מנלן?). השיקול הכלכלי גובר על החינוכי.
- (ד) **דחיית תלמידים:** ראש המוסד מסרב לקבל תלמידים מאתגרים. הנימוק הרשמי הוא "חינוכי", אך הסיבה האמיתית היא כלכלית נטו (חינוך מיוחד עולה הון רב!). כך נזרקות נשמות יקרות לרחוב, והמספרים מבהילים.
- (ה) **פערים בלתי נתפסים:** מורים ומחנכים מקבלים שכר מינימום, אך כאשר ראשי המוסדות משיאים את ילדיהם — הכסף נשפך כמים והם אינם נזקקים ל"הכנסת כלה".

האם ישנה דוגמה מובהקת יותר לניהול עסק פרטי הזורע הרס וחורבן במוסד הכי קדוש לעם ישראל?

ו. בספר "עסקנות ציבורית" (עמ' ס') מובא בשם הרבי מליובאוויטש זצ"ל: "...פשוט שאין לקבלן — כי זהו נוגע לכל המוסדות: קיומם או שיהפך כל אחד ואחד מהם לנכס של יחיד שיעשה בו כרצונו — ואין דן יחידי אלא הקב"ה, ובשר ודם הנהוג ככה — סוף סוף מהרס המוסד, היל"ת".

במכתב נוסף (אג"ק ח"ה, רצ"א) כותב הרבי בחריפות נגד הנהלות היושבות בחיבוק ידיים בעוד המוסד קורס, ומגדיר זאת כ"פשיעה".

לאור הנאמר, בצדק רב ניתן לאמת את אמרת החכם הנ"ל שהגיע הזמן לסגור את הישיבות ומוסדות החינוך ו... לפתוח אותם מחדש. רק ריענון המערכת וניקויה מאינטרסים אישיים יצמיחו מוסדות מפוארים.

חייב להיות קונצנזוס: מוסדות חינוך אינם עסק פרטי! רק אנשי מסירות נפש, הראויים לכך, יעמדו בראש המוסדות. בדיוק כפי שלא נפקיד **ניתוח לב פתוח** בידי חובבן, כך לא נפקיד את נשמות ילדינו בידי מי שאינו עומד בסטנדרטים הגבוהים ביותר.

ז. לסיכום:

מניסיוני האישי בן 33 שנה בתחום, שני יסודות אלו (תוכנית חינוכית וניהול ציבורי תקין) הם המפתח למוסד מצליח. האחריות מוטלת על גדולי הדור, האדמו"רים והרבנים. עליהם להכריז בקול ברור שבעידן עקבתא דמשיחא, חובה לוודא שמוסדות החינוך פועלים לשם שמים ולטובת הילדים בלבד! זו הדרך היחידה להכין את העולם ואת תינוקות של בית רבן לגאולה האמיתית והשלמה, ולומר בגאווה: "ראו גידולים שגידלנו".

על המחבר:

כותב שורות אלו הינו עורך סדרת הספרים "חינוך בדקה" – אנציקלופדיה חינוכית להורים, מורים ומחנכים; וסדרת "המפתח לעולם החינוך" – אנציקלופדיה ומחקר למנהלי מוסדות חינוך ולמשרד החינוך. למחבר ניסיון עשיר של 33 שנים בתחום ביסוס והקמת מוסדות חינוך, והוא משמש כיועץ בכיר למנהלים וראשי מוסדות חינוך ברחבי העולם.

מן המעיין

(ציטוט משיחת הרבי מליובאוויטש זצ"ל, פורים תשל"ה):

יח. כיון ש"אדם לעמל יולד", לפי שרצונו של הקב"ה שיהודי יקבל כל דבר ע"י היגיעה שלו, ולא בתור מתנה מלמעלה, באופן של "נהמא דכסופא" – הרי מובן, שגם הענין ש"ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" [בימי הפורים בפעם הראשונה, וכן בימי הפורים "בכל דור ודור (מידי שנה בשנה) .. מדינה ומדינה", באופן ש"לא יעברו מתוך היהודים", על מנת לקחת את ההתלהבות של ה"אורה ושמחה וששון ויקר" על הימים שלאח"ז], הי" ע"י השתדלות ועמל ופעולה של בני"י.

ובכן: בענין זה היו כמה פעולות, אבל מצינו במדרש הדגשה מיוחדת בנוגע לענין שפעל ביטול הגזירה – שלא נזכר ענין התענית, "צומו עלי גוי" שלשת ימים לילה ויום", וגם לא ההשתדלות בדרך הטבע שאסתר המלכה השתדלה אצל אחשוורוש, אלא שהקב"ה שאל (אצל המלאכים) "מה קול גדול הזה שאני שומע כגדיים וטלאים" ("קול גדיא"), ואמרו לו, "לא גדיים ולא טלאים הם, אלא קטני עמך", תינוקות של בית רבן שקיבץ מרדכי ללמוד עמהם תורה, שאמרו לו "אתך אנו" לחיים או להיפך החיים כו', ועי"ז בטלה הגזירה.

וגם ענין זה אינו "למפרע" ח"ו (כאמור לעיל (ס"ב)), אלא יש בזה הוראה בנוגע לפורים והימים שלאחריו.

יט. ובהקדמה:

בנוגע לגדלותו של מרדכי – הנה בעניני תורה, הי' ראש הסנהדרין; ובהליכות עולם – הי' "יושב בשער המלך", בתור אחד הגדולים שניהלו את הנהגת המלוכה, ועד שכאשר אחשוורוש ערך את ה"משתה" לכל מדינותיו באופן ד"לעשות כרצון איש ואיש", הי' אחד מהם מרדכי היהודי.

ואי"כ, בשעה שבאה גזירה על בני"י – הנה לכאורה הי' מרדכי צריך להרבות בלימוד התורה או בעבודת התפלה; או בדרך הטבע – לחפש דרכים כיצד להשיג את לבושי הטבע לפעול לביטול הגזירה.

אך ע"פ סיפור המדרש – היתה אמנם התעסקות בלבושי הטבע, מהיכי תיתי, אבל הענין שפעל את ביטול הגזירה הוא – שלמרות שהי' ראש הסנהדרין, ו"יושב בשער המלך", כך, שהי' יכול לחשוב שח"ו לעזוב את עיר הבירה ולהתיישב ללמוד תורה עם ילדי ישראל, שכן, איך אפשר לעשות זאת ב"עת צרה" כזו – ידע מרדכי, וכתב זאת בתושבע"פ בתור הוראה לכל בני"י בכל הדורות, באיזה מעמד ומצב שיהי', שלימוד תורה עם תינוקות של בית רבן הוא הדבר החשוב והנעלה גם בענינים טבעיים, ורק לאח"ז יכולים להצליח לבושי הטבע, שהם רק "לבושים".

כ. ובזה ניתוסף הוראה עיקרית:

"קול גדיא" – קול התינוקות שעומדים במס"נ יחד עם מרדכי ומתענים שלשה ימים כו' – אינו שייך לכאורה לענין של לימוד וידיעה כו'. יכולים להשיג ידיעות עצומות, מבלי שתהי' להם שייכות כלל להנהגה, ועאכ"כ לשינוי השקפת עולם כו'.

וזוהי הנקודה העיקרית שלמדים מלימודו של מרדכי עם התינוקות – שמטרת הלימוד היתה להביא ילד יהודי למעמד ומצב שכאשר מדובר אודות ענין של יהדות, יכריז: אתך אנכי לחיים או להיפך; בשביל זה לומדים עמו תורה, ובשביל זה מלמדים אותו לענות "אמן יהא שמ"י רבא"; הלימוד צריך להיות חדור באהבת השם ויראת השם, ביחד עם אהבת התורה ויראת התורה.

ועל זה אמרו "אם אין יראה אין חכמה", והיינו, שללא יראה אי אפשר להגיע לחכמת התורה, וכדברי הגמרא במסכת שבת "כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, דומה לגזר שמסרו לו מפתחות הפנימיות, ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (יראת שמים דומה לפתחים חיצוניים, שדרך להם נכנסים לפנימיים) .. חבל על דלית ל" דרתא ותרעא לדרתא עביד", והיינו, שיש יראת ה' שהיא ה"שער" וה"מפתח" כדי להכנס אח"כ לתורה, ולאח"ז יש יראה שעלי' אמרו "אם אין חכמה אין יראה", ו"התורה נקראת אצלה תרעא לדרתא", שעל ידה באים ליראת ה' האמיתית, "הן יראת ה'", שזוהי התכלית של לימוד התורה, כמ"ש "ויצונו הוי' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את הוי' אלקינו".

וכך מחנכים ילד יהודי שיגדל להיות באופן שיהי' ראוי לשמו "אדם", כמ"ש השל"ה שהוא מלשון "אדמה לעליון".

כא. וכמדובר כמ"פ שזוהי הנקודה העיקרית בלימוד:

בנוגע לבית ספר, בית חינוך, "סקול" (איזה שם שיקראו לו) – ישנה טעות העולם שענינו רק להעניק ידיעות, והיינו, שכיון ש"אדם עיר פרא יולד", ללא ידיעות, הנה ענינו של בית ספר להעניק לו ידיעות,

– אם זה בית ספר דתי, "חדר", "תלמוד תורה" או "ישיבה", אזי נותנים לו ידיעות בתורה, תושב"כ או תושבע"פ וכו'; ואם זה בית ספר עבור אינם-יהודים, או בית ספר שאין לו שייכות ליהדות, אזי נותנים לו ידיעות בשאר חכמות, או בענייני הנהגות העולם וכו' –

אבל אין לזה שייכות לתכונות הטבע, הנהגה והשקפת עולם של החניכים, תלמידי בית הספר; אותן מדות טבעיות שנכנס עמהן לבית הספר – יכול לצאת עמהן לאחר שסיים את כל שנות לימודו בבית הספר בהתמדה ושקידה, באופן שלא נשתנה מאומה בנוגע למדותיו וענייניו הטבעיים, אלא שבתחילה לא ידע מה שכתוב בחכמה זו או בחכמה אחרת, ועד – להבדיל – בעניינים שבתורה, ועכשיו נעשה בקי בתושב"כ ובתושבע"פ.

הן אמת שבנוגע לתורה ישנה ההבטחה ש"המאור שבה מחזירו למוטב" (כדאיתא בירושלמי ובמדרש), והיינו, שמצד כח התורה, "כה דברי כאש", נשרפת ונכלית הגסות והבהמיות שיש באיש ישראל, עד שסוכ"ס "מחזירו למוטב", אבל, ענין זה יכול להיות לאחר משך זמן, ואי אפשר לדעת – כיון שלא נתפרש – כמה זמן יקח הדבר, כמה שנים או כמה עשרות שנים... ובאיזה אופן יבוא למעמד ומצב שיחזור למוטב.

ובינתיים, יוכל להשתמש בתורה באופן שהוא היפך התורה – שהרי קודם שלמד תורה, לא ידע מה צריך להבהיר וכיצד אפשר להשתמש בזה כו', וכפי שמצינו בגמרא שתנאים ואמוראים התלבטו אם לגלות ענין בתורה: "אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר כו'", בגלל שיכול להגיע ל"תלמיד שאינו הגון", שמדותיו אינם כדבעי, ויוכל לנצל זאת באופן הפכי.

ולכן, בשעה ששולחים תלמיד למקום של חינוך, בית ספר וכו', צריך המנהל לדעת, שאיזה מקצוע שילמדו עמו, אם זה לשון המדינה או להבדיל לשון הקודש או תורה ממש, הנה עיקר הכוונה בזה צ"ל כלשון הכתוב: "ויצונו הוי' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את הוי' אלקינו", והיינו, שהתכלית של לימוד התורה וכל העניינים היא כדי לבוא ליראה את ה' ולהתנהג כרצונו.

כב. וזוהי הצרה הכי גדולה שיש באוניברסיטה ("קאָלעדזש") לגבי ישיבה, להבדיל, שלכן אין צורך לחפש טעמים נוספים מדוע אסור רח"ל לשלוח ילד או ילדה יהודים, קטנים או גדולים בשנים, לא למוסד חינוך שבו לומדים תורה כדבעי:

"קאָלעדזש" וכיו"ב – הוא מקום שבו אומרים לאדם שלא מתערבים באופן הנהגתו, כך, שמניחים לו להשאר באותה "פראות" כפי שנולד! – מלמדים אותו מקצוע, חכמה, או שטות... ולאחרי שלומד ומשנן ויודע בעל-פה מה שכתוב בספרים שלמד בהם – נותנים לו "תעודת נייר" שהוא איש השלם, שהשלים את הלימודים, ויותר מזה לא נדרש ממנו.

ואילו בשעה שבחרים עבורו מקום חינוך כמו ישיבה וכו' שמיוסד ע"פ יראת השם – אזי יודעים ששם תהי' ההטעמה וההדגשה שיגדל (הוא או היא) להיות יהודי שהנהגתו תהי' באופן ד"ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו", בכל יום – ימות החול, שבתות וימים טובים, בידעו ש"יש בעה"ב לבירה זו".

כג. ובתקופתנו זו, בעשרות השנים האחרונות – אותה התביעה היא גם מהישיבות:

פעם הי' המעמד ומצב שיראת ה' קיבל יהודי בבית – מהאבא ואמא, מהסבא והסבתא. אלא מאי, לא כולם היו לומדים בתורה, ולא לכולם הי' זמן להקדיש ללמוד תורה עם הילדים, ולכן שלחו אותם לישיבה, ששם יתוספו להם גם הידיעות בתורה, אבל את ההנהגה ע"פ תורה – קיבלו בבית. ואילו הנהגה אחרת – לא ראו כלל, כיון שגם ברחוב, בעיירה ובעיר כולה היתה אוירה דתית.

אבל כאשר נשתנו העיתים ונתמעטו הלבבות, ויש צורך שהילד ידע שהנהגה בביתו דורשת השלמה, שתהי' באופן טוב יותר מכפי שהיא, או רח"ל שצריכה להיות להיפך מכפי שהיא – אזי אין מקום אחר שאפשר לפעול זאת מלבד "חדר", תלמוד-תורה וישיבה שמיוסדים על יראת שמים.

אין צורך להזהיר ח"ו שהמלמד או ראש-הישיבה יהי' ירא שמים – מאי קמ"ל?! לא בזה הוא החידוש;

החידוש הוא, שהמלמד, ראש הישיבה וראש המתיבתא ידע, שכל מה שלומד עם התלמיד – אם זה "קמץ אל"ף א", או חומש, גמרא או פוסקים – צ"ל חדור ביראת שמים, באופן שהתלמיד ירגיש זאת.

ולדוגמא: בנוגע ל"קמץ אל"ף א" שמתחיל ה"מלמד" ללמוד עם ילד יהודי (ועד"ז גם עם ילדה יהודי), צריך המלמד לידע – ולמצוא דרך שהילד ירגיש זאת – שזהו ה"קמץ אל"ף א" של "א נכי הוי' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (נכתגם הידוע מכ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו).

ולעצמו צריך המלמד לידע יתירה מזה [אף שהילד אינו יכול עדיין להבין זאת, כיון שזה עתה מתחיל לימוד האותיות והנקודות] – מ"ש ר' סעדי' גאון, ובארוכה בדברי הבעש"ט ובכ"מ, שכל התורה נכללת בעשרת הדברות, וכל עשה"ד נכללים ב"אנכי ולא יהי' לך" ש"מפי הגבורה שמענו", שהם נכללים בתיבה הראשונה של הדיבור הראשון – "אנכי", שנכלל בראש התיבה – האל"ף ד"אנכי"; ובשעה שלומד עם הילד "קמץ אל"ף א", אזי נוטע בילד את כל התורה כולה!

– אלא ח"י שישאר בזה... ובודאי שאח"כ צריך המלמד לפרט וליתן לו את כל הפרטים שבזה; אבל לכל לראש צריך ליטע בילד את ה"קמץ אל"ף א"י" כפי שהוא בתיבת "אנכי".

כד. אמנם, ראש-הישיבה טוען שבזמנו לא שמע זאת. כשהוא למד בישיבה – למדו ידיעות בתורה; ומה שנוגע ליראת שמים – בשביל זה צריך לילך לשיעור ב"מוסר", או לקיים מ"ש "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך".

והמענה על זה – כמדובר כמ"פ שזהו כמו שיאמר למי שאינו בריא, רח"ל, שאינו רוצה לחפש עבורו עצות, כיון שהורגל להתעסק עם אנשים בריאים!

בזמנינו זה – כל ראש-ישיבה, ראש מתיבתא, מדריך או מדריכה וכו', מי שיש לו איזה עסק עם חינוך, צריך להיות רופא נשמות עמו ישראל!

כיון שנמצאים בחושך כפול ומכופל, אי אפשר להניח את הילד – אפילו אם הוא כבר בן חמש-עשרה, שש-עשרה, שבע-עשרה או שמונה-עשרה – לתעות בחושך, אלא צריך לאחוז בידו ולהוליכו בדרך הישר!

בד בבד עם לימוד התורה עם כל הבקיאיות וחריפות ולומדות שבפוסקים וכו' – אסור לשכוח מהי תכלית הכל, כיון שעכשיו הרי זה הענין שהזמן גרמא.

כשנמצאים ב"זמן חרותנו", כשצריך לדבר אודות היציאה מגלות מצרים, ומישהו יאמר שרצונו להיות מונח רק בענין "זמן מתן תורתנו", ואינו רוצה לאכול "לחם עוני" – הרי זה היפך התורה! היפך "מתן תורתנו".

וכמו"כ נמצאים עכשיו במעמד ומצב שצריך לומר "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים": נמצאים במצב של "עוני" בענין יראת ה',

– (כ"ק אדמו"ר שליט"א הפסיק ואמר:) בנוגע לדיבור בפורים, איתא, שזה לא יזיק לאף אחד, ובמילא אפשר לומר גם "א" שערפן וואָרט".... ובפרט שזה נוגע לפועל –

ולכן, לכל לראש יש להעמיד את התלמיד בקרן של אורה – שידע שהוא בנו של הקב"ה, ושהקב"ה, ש"לית אתר פנוי מיני", נמצא באותו חדר ביחד עמו ובוחן הנהגתו – "בוחן כליות ולב אם עובדו כראוי".

אלא שאין הכוונה שבגלל זה ימנע ח"י בשליחותו שצריך ללמדו סוגיא בגמרא או בפוסקים או בתושב"כ; כיון שרצונו של הקב"ה שילמד גם גמרא, בבקיאיות, חריפות, עמקות ורחבות – בודאי צריך ללמוד עמו גמרא באופן הנ"ל (שהרי אין לו אל מי להפנות אותו, כפי שהי' בדורות שלפנינו, כמדובר לעיל בארוכה);

אבל הלימוד צריך להיות חדור ולאחרי ההקדמה וההדגשה בפירוש [בימינו אלו, כשמדברים ברמזים – לא מבינים הילדים, וגם המבוגרים אינם מבינים, ולכן צריך לומר להם בפירוש], שעיקר ותכלית הלימוד הוא – להיות "יהודים" [שזהו החידוש במגילה, שבניי (שעליהם היתה הגזירה כו') נקראים בשם "יהודים", ולא בשמות שבהם נקראים בכל התנ"ך: "ישראל", "יעקב", "ישורון", "בני ישראל" וכו'], כמבואר בגמרא במסכת מגילה ש"יהודי" הוא "הכופר בעבודה זרה" ("שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה");

והרי זה מעמד ומצב ש"עבדי אחשורוש אנן", שצריך להבהיר ולהבטיח שיהי' "כופר בעבודה זרה" ו"מודה בכל התורה כולה" – ובגלל זה צריך ללמוד השיעור בגמרא ובפוסקים או הפסוק בחומש, בהתמדה ושקידה!

כה. וזוהי הנקודה העיקרית בלימוד – לא הענין של רכישת ידיעות, שיתוספו לו מספר היותר גדול של ידיעות, אלא העיקר הוא שיתוסף אצלו יהדות.

וכאמור לעיל, אם פעם נעשה חלק מזה ע"י ההורים, אב ואם גשמיים, חלק מזה ע"י רבו שלמדו תורה, וחלק מזה פעלה הסביבה, הרחוב, העיירה או העיר – הנה עכשיו הרי זה מעמד ומצב שהענין כולו מוטל על כתפיו של המחנך, החל מהמדריך ומדריכה, מה"גננת" ב"גן הילדים", שכן, כשהתינוק מתחיל לדבר צריך כבר לספר לו ש"תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב", שמקבל בירושה כל ילד יהודי בהיותו בן יומו, שהרי דין הירושה הוא שכשיצא לאויר העולם הרי הוא יורש.

מדובר אמנם אודות "גן" שבו גם משחקים עם הילדים, כי לולי זאת אין זה לפי כח הילדים, אבל היסוד וההתחלה – שצריך לחדור בהמשחקים וגם בלימוד האל"ף-בי"ת, החל מ"קמץ אל"ף א"י" – הרי זה הענין ד"אנכי הוי' אלקיך" (כנ"ל סכ"ג), והענין ש"תורה צוה לנו משה" היא "מורשה קהלת יעקב".

ועאכו"כ שכך צ"ל כאשר הילד יכול כבר להבחין "בין טוב לרע", וצריך להבהיר ולהבטיח שלא יחליף ביניהם, כלשון הכתוב בישיע' אודות אלו ש"שמים חושך לאור ואור לחושך.. מר למתוק ומתוק למר", אלא ילך בדרך האמת, שזוהי הדרך של תורתנו תורת אמת.

ועאכו"כ כאשר הנער או הנערה הם כבר לאחר בר-מצוה ובת-מצוה, מחוייב ומחוייבת במצוות – אזי מוטלת האחריות על המלמד והמדריך, ראש-הישיבה וראש-המתיבתא, להבהיר, שבאותו יום ששומע ממנו את השיעור, יהי התלמיד (או התלמידה) מובטח ומובהר "לדעת את המעשה אשר יעשון ואלה אשר לא תעשינה";

ולא לצעוק שעבודה זו יכול למסור למי שקטן ממנו, שהרי בשביל זה אין צורך ב"למדן" ו"מחנך" שיכול להסביר ענין עמוק שבחכמה וכו'.

וגם לא לסמוך על ההבטחה ש"המאור שבה מחזירו למוטב" – כאמור לעיל (סכ"א) שענין זה יכול ליקח משך זמן, ובינתיים יכול התלמיד או התלמידה לעשות מעשה אחד שיכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות או ח"ו באופן אחר, כפסק הרמב"ם.

כו . וזהו הלימוד מימי הפורים – שמרדכי, שהי' ראש הסנהדרין, התעסק בעצמו עם ילדי ישראל שנקראים בתורת אמת בשם "גדיא", שאינם שייכים להבנות עמוקות, ופעל להבטיח שישארו "יהודים".

והנהגה זו פעלה ביטול הגזירה, ומבטלת הגזירות ש"בכל דור ודור עומדים עלינו .. והקב"ה מצילנו מידם".

וכך מעמידים בנים ובנות עוסקים בתורה ובמצוות, מיוסד על אהבת ה' ויראת ה'.

ו"מסמך גאולה לגאולה" – שבקרב ממש יוצאים יחד עמהם, באמירת "ראו גידולים שגידלנו", לקבל פני משיח צדקנו, בגאולה האמיתית והשלימה, ובעגלא דידן.